

Lozan Antlaşması'nın Kıbrıs Türklerine Etkisi

The Impact of the Treaty of Lausanne on the Turkish Cypriots

İsmail Şahin

Prof. Dr. Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Prof. Dr. Bandırma Onyediy Eylül University, Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Department of International Relations
Bandırma/Balıkesir/Türkiye
E-posta: isahin@bandirma.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3144- 7844

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makale / Research Article

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/Winter-December

Geliş/Received: 18 Ekim/October 2023

Kabul/Accepted: 19 Kasım/November 2023

Yayın/Published: 30 Aralık/December 2023.

Atıf/Cite As

Şahin, İsmail. "Lozan Antlaşması'nın Kıbrıs Türklerine Etkisi". *Demokrasi Platformu Dergisi*, (2023), 12/39, 258-278.

İntihal/Plagiarism

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi ve intihal tespit edilmemiştir. /This paper was checked for plagiarism. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (İsmail Şahin)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

Yazar Katkıları / Author Contributions: İsmail Şahin % 100

Web: <https://www.demokrasiplatformu.com/dergi>

e-mail to: demokrasiplatformudergisi@gmail.com **Publisher** Serkan Yorgancılar, Ankara-Türkiye.

Öz

Bu çalışmanın iki amacı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Lozan Konferansı'nda Kıbrıs'ın statüsünün neden müzakere edilmediğini sorgulamaktır. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı sonunda İngiltere ile Fransa'nın Kıbrıs'ın bölgesel rolüne verdiği önem ele alınmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde, Orta Doğu'daki siyasi belirsizlik nedeniyle İngiltere'nin Kıbrıs konusunda bir karara varmakta oldukça zorlandığı anlaşılmıştır. Bu yüzden İngiltere, siyasi atmosferin belirsizliğinden dolayı Kıbrıs'ı elinden çıkarmayı göze alamamıştır. Makalenin ikinci amacı ise, Lozan Antlaşması'nın Kıbrıs Türklerine etkisini incelemektir. Antlaşmanın neticesinde Kıbrıs resmi olarak İngiliz hakimiyetine geçmiştir. Bu durum Kıbrıs Türklerini memnun etmediği gibi onları göçe teşvik etmiştir. Bulgulara göre, Türk nüfusunun asgari yüzde 10'u Türkiye'ye göç etmiştir. Göç edenler arasında meslek ve işletme sahibi kişilerin de bulunması, Kıbrıs Türk toplumunun iktisadi, siyasi ve kültürel olarak daha da gerilemesine yol açmıştır. Kıbrıs'ta göçü teşvik edenler kadar karşı çıkanlar da olmuştur. Karşı çıkanlara göre göç, adadaki Türk varlığı ve Türkiye'nin milli güvenliği için büyük bir tehdittir. Göçü destekleyenler ise adada kalmayı bir tehlike olarak sunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Lozan, Kıbrıs, Kıbrıs Türkleri, Göç.

Abstract

This study has two main objectives. The first one is to question why the status of Cyprus was not negotiated at the Lausanne Conference. In this context, the importance that Britain and France attached to the regional role of Cyprus at the end of the World War I is examined. As a result of the research, it was understood that Britain had great difficulty in reaching a decision on Cyprus due to the political uncertainty in the Middle East. Therefore, Britain has not been able to afford to give up Cyprus due to the uncertainty of the political atmosphere. The second objective of the article is to examine the impact of the Treaty of Lausanne on the Turkish Cypriots. As a result of the treaty, Cyprus officially came under British rule, a situation that did not satisfy the Turkish Cypriots and encouraged them to migrate. According to the findings, at least 10 percent of the Turkish population migrated to Turkey. The fact that there were professionals and business owners among the emigrants led to further economic, political and cultural decline of the Turkish Cypriot community. While there were those who opposed migration, viewing it as a significant threat to the Turkish presence on the island and Turkey's national security, supporters of migration presented staying on the island as a danger.

Keywords: The Great Britain, Treaty of Lausanne, Cyprus, Turkish Cypriots, Migration.

Giriş

Kıbrıs Türklerinin toplumsal var oluş mücadelesinden egemen bir devlete kavuşmaları, siyasi ve toplumsal bir başarıdır. Kıbrıs Türkleri, aşağıda da görüleceği üzere, Lozan Antlaşması sonrasında büyük bir karamsarlığa sürüklenmelerine rağmen ortaya koymuş oldukları kararlı mücadele sayesinde toplumsal varlıklarını korudukları gibi siyasi bağımsızlıklarını da kazanmışlardır. Günümüzde Kıbrıs Türkleri, 15 Kasım 1983 tarihinde kurdukları Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) marifetiyle kendi topraklarında hüküm sürmektedirler. Kıbrıs Türkleri, kendi devletlerinde yaşama fırsatı elde etmelerinden dolayı kültürel ve toplumsal kimliklerini ziyadesiyle güçlendirmişlerdir. Egemen bir devlete sahip olmak, Kıbrıs Türklerine kendi güvenliklerini sağlama ve ekonomik refahlarını artırma imkânı sunmuştur. Toplumsal ve siyasal varlığına yönelmiş tehditlere karşı daha etkin bir şekilde önlem alabilme, kendi ekonomik kaynaklarını yönetebilme, güvenlik politikalarını belirleyebilme, kendi iç işlerini düzenleyebilme ve eğitim, sağlık, altyapı gibi alanlarda Türk toplumunu medeni ve çağdaş bir seviyeye kavuşturabilme gibi daha etkili politikalar uygulayabilmiştir. Haliyle tüm bu gelişmeler, toplumun genel yaşam kalitesini bir hayli iyileştirmiştir. Bu çalışmanın iki odak noktası söz konusudur. Birincisi, Birinci Dünya Savaşı sonunda Kıbrıs'ın karşı karşıya kaldığı güç mücadelesidir. İkincisi ise İstiklal Savaşı sonunda imzalanan Lozan Antlaşması'nın Kıbrıs Türklerine olan etkisidir.

1. Lozan'da Kıbrıs Neden Alınmadı?

İsmet İnönü başkanlığında Lozan Konferansı'na katılacak Türk heyetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından 14 maddelik bir talimat verilmişti. Talimatnamede Ermeni meselesi ile kapitülasyonlar konusunda herhangi bir tavizin verilmemesi açık bir şekilde yazıyordu. Diğer hususlar Ankara'nın bilgisi dahilinde müzakere edilebilirdi. 14 maddelik talimatnamede Kıbrıs yoktu. TBMM'de Lozan'a ilişkin yapılan görüşmelerde bazı milletvekilleri Kıbrıs'ın da geri verilmesine dair görüşlerini bildirmişlerdi ancak bu hususa talimatnamede yer verilmemişti. Talimatnamenin dördüncü maddesi Adalar'a ilişkindi ve bu konuda şunlar yazıyordu: "Duruma göre hareket edilecek ve kıyılarımıza pek yakın adalar mutlaka Türkiye'ye katılacaktır. Bu başarılamadığı takdirde Ankara'dan nasıl hareket edileceği sorulacaktır."¹ Kıbrıs'ı bu bahsin içerisinde değerlendirmek de oldukça zor bir ihtimal. Görüşmeler başladığında burada kastedilenin Batı Anadolu kıyılarına

¹ *Türk İstiklal Harbi*, C. 2, 6. Kısım 4. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s. 196.

yakın adalar olduğu kolayca anlaşılabilir. Kaldı ki talimatnamede yer alan “kıyılarımıza pek yakın adalar” ibaresi oldukça açıktır.

Meclis-i Mebusan tarafından 28 Ocak 1920 tarihinde oy birliği ile kabul edilen ve Türk Devleti'nin temel ilkelerini belirleyen altı maddelik Misak-ı Milli Beyannamesi içerisinde de Kıbrıs lafzına rastlanmaz. Ancak burada kullanılan ifadeler dikkatle incelendiğinde Kıbrıs'ın da Türkiye'nin sınırları içerisinde tutulduğu anlaşılmaktadır. Misak-ı Milli'de 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla oluşan mütareke hattının içinde ve dışında kalan toprakların bölünmez bir bütün olduğu vurgulanıyordu. Bu dönemde Kıbrıs, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. 4 Haziran 1878 tarihinde imzalanan Kıbrıs Konvansiyonu ile ada “geçici” suretle İngiltere'ye bırakılmıştı. Buna rağmen 5 Kasım 1914 tarihinde İngiliz hükümeti, iki ülke arasında savaş çıkmasını bahane göstererek 1878 tarihli konvansiyonun ve eklerinin hükümsüz kaldığını, bundan dolayı adanın ilhak edilerek İngiltere topraklarına dahil edildiğini duyurmuştu. İngiltere'nin bu kararı, uluslararası hukuka aykırıydı. Öncelikle İngiltere, ahde vefa göstermeyerek iki ülke arasındaki anlaşmayı tek taraflı bir şekilde ihlal etmiştir. Ayrıca, İngiltere savaş bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarına tecavüzde bulunarak Kıbrıs'ı kendi sınırlarına katmıştır. İngiltere'nin Lozan görüşmelerinde Türkiye'yi bu ilhakı tanımaya zorlaması, söz konusu hukuksuzluğa önemli bir delildir. Nitekim Kıbrıs'ın ilhakı, Osmanlı Devleti tarafından hiçbir zaman de jure olarak tanınmamıştı ve bu nedenle İngiltere'nin adayı kontrolü sadece de facto temelde kabul edilmişti.

Mondros Mütarekesi ile Lozan Antlaşması arasında meydana gelen siyasi gelişmeler, Misak-ı Milli'de belirtilen sınırlara tam olarak erişilmesini engellemiştir. Kıbrıs da bu gelişmelerden üzerine düşen payı almıştır. Esasında Kıbrıs'ın hikayesi biraz daha geriye gider. Osmanlı topraklarının taksimini içeren 16 Mayıs 1916 tarihli Sykes-Picot Antlaşması'na göre, Suriye'nin kıyı bölgesiyle Adana ve Mersin civarı Fransa'ya bırakılıyordu. Bu paylaşımından dolayı Fransa da Kıbrıs'la yakından ilgilenmeye başlamıştı. Nihayetinde Fransız hükümeti, söz konusu antlaşmaya Kıbrıs'la ilgili bir hüküm koyarak bölgesel çıkarlarını koruma altına almaya çalışmıştı. Sykes-Picot Antlaşması'nın Kıbrıs'la ilgili hükmü şöyleydi: “Majesteleri'nin Hükümeti, önceden Fransız Hükümeti'nin rızasını almaksızın, Kıbrıs'ın herhangi bir üçüncü güce bırakılması hususunda görüşmelere

gitmeyeceğini taahhüt eder.”² Fransa bu maddeyle Doğu Akdeniz kıyılarında kendi payına düşen toprakları koruma altına almak istemiştir. Tahmin edileceği üzere Fransa, Doğu Akdeniz’de stratejik bir konuma sahip Kıbrıs adasının kendi rızası dışında üçüncü bir güce bırakılmasına karşıdır. Jeopolitik açıdan ele alındığında bu, son derece doğru bir yaklaşımdır. Mersin, Adana, Suriye ve Lübnan’ın askeri ve iktisadi güvenliğinde coğrafi yakınlıktan dolayı Kıbrıs’ın tartışma götürmez bir ağırlığı söz konusudur. Ayrıca Fransız hükümeti, Sykes-Picot Antlaşması’na Kıbrıs’ı da katarak Doğu Akdeniz’de yeniden şekillenen güç dengesini koruma ve böylece Kıbrıs üzerinden oluşabilecek siyasi tehditleri de bertaraf etme düşüncesindedir. Kıbrıs, deniz yollarının kontrolü, ticaret rotalarının güvenliği ve bölgesel istikrar açısından Doğu Akdeniz’de stratejik bir öneme sahiptir. Fransa’nın “Kıbrıs şartı” bu siyasi gerçekliği somut bir şekilde işaret etmesi bakımından bir hayli dikkate değerdir. Bir başka ifadeyle Fransa’nın Kıbrıs yaklaşımı, Kıbrıs’ın bölgesel güçler ve uluslararası aktörler arasında birçok siyasi, ekonomik ve askeri çıkarı temsil ettiğinin bilgisini verir. Bununla birlikte, Fransa’nın Kıbrıs’a biçtiği rol, Kıbrıs adasının jeopolitik derinliğine ilişkin ciddi bir göstergedir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti’ne dayatılan Sevr Antlaşması’na büyük ölçüde Sykes-Picot Antlaşması yön vermişti. 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması’na göre Kıbrıs, İngiltere’nin egemenliğine bırakılıyordu.³ Böylece İngiltere, Kıbrıs’taki hakimiyetini hukukileştirerek adanın siyasi statüsündeki belirsizliğe bir son veriyordu. Kaldı ki İngiltere’nin Kıbrıs’tan vazgeçmesi, Birinci Dünya Savaşı’nın ertesinde Doğu Akdeniz’de oluşan yeni siyasi dengede pek olası değildi. Fransa’nın Kilikya ve Levant’ta kurmaya çalıştığı nüfuz ile İtalya’nın Doğu Akdeniz’de artan siyasi ve askeri varlığı Kıbrıs’ı İngiltere için daha vazgeçilmez kılıyordu. Bu dönemde Kıbrıs Rumları ile Yunanistan’ın Enosis taleplerine İngiltere’nin sıcak yaklaşmamasının önemli bir nedeni de Birinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu Akdeniz’de ortaya çıkan yeni jeopolitik durumdu.⁴ Uzunca yıllar Osmanlı topraklarının arasında kalan Kıbrıs adası, savaş sonrasında değişen sınırlar nedeniyle yeni komşular edinme sürecinin içerisine sürüklenmişti.

² İsmail Şahin, Cemile Şahin, İsmail Şükür, “Ortadoğu’da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 38, (Autumn II 2015), s. 260.

³ Seha L. Meray, Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküş Belgeleri Sevr Antlaşması Mondros Bırakışması İlgili Belgeler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2020, s. 112-113.

⁴ İsmail Şahin, “Lozan Görüşmelerine Giden Süreçte Kıbrıs Meselesi”, Ed. Behçet Kemal Yeşilbursa, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Tapu Senedi Lozan Barış Antlaşması 100. Yıl*, Sentez Yayınevi, Bursa, 2023, ss. 386-406.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ile Fransa arasında 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan ve İskenderun Sancağını Fransa'ya bırakan Ankara İtilafnâmesi'nde, Aristide Briand hükümetinin takındığı siyasi tavırda da yukarıdaki siyasi gerçekliğin izlerini takip etmek mümkündür. Nitekim 23 Aralık 1920 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Suriye, Lübnan, Filistin ve Mezopotamya'daki manda meselelerine ilişkin antlaşmanın 4. maddesi şöyleydi: "İskenderun Körfezinin açığındaki Kıbrıs adasının coğrafi ve stratejik önemi dolayısıyla, İngiliz Hükümeti, daha önce Fransız Hükümetinin onayını almaksızın Kıbrıs adasının bırakılması ya da yabancı bir ülkeye verilmesi için görüşmeler başlatamaz."⁵ Açıkça görüldüğü üzere bu dönemde Kıbrıs'ın hukuki statüsünü belirleyen esas faktör, Suriye, Lübnan, Filistin ve Mezopotamya'daki manda meselelerine ilişkin tartışmalardı. Nihayetinde Kıbrıs, İskenderun, Suriye, Filistin ve Lübnan gibi Doğu Akdeniz kıyılarına coğrafi olarak yakındı. Diğer yandan Süveyş Kanalı'na giden yolları kontrol edebilme potansiyeline sahipti. Kaldı ki İngiltere'nin Kıbrıs'a artan ilgisinin yine bu jeopolitik faktörlerden oldukça etkilendiği görülür. Mesela 1814 yılında Kıbrıs'ı ziyaret eden Doğu Hint Kumpanyası kaptanlarından John Macdonald Kinneir, 1818 yılında Londra'da yayınlanan kitabında Kıbrıs ile ilgili şunları yazmıştı:

Kıbrıs'ın sahipliği İngiltere'ye Akdeniz'de üstün bir nüfuz ve Levant'ın geleceğinde emrine amade bir konum verecektir. Kıbrıs'ı, Mısır ve Suriye metbu olarak hemen tanyacaklar ve Kıbrıs Küçük Asya karşısında güçlü bir pozisyon kazanacak, böylece, eğer bir engel çıkmazsa, Osmanlı İmparatorluğu her zaman kontrol altında tutulabilecek ve bu cihette Rusya'nın yayılmacılığı durdurulabilecektir. Bu durum onun ticaretinin kayda değer ölçüde artmasına; adanın verimli şaraplarının, ipeklerinin ve diğer ürünlerinin; Mısır'ın pirinç ve şekerini ve Anadolu'nun pamuğunu, afyonunu ve tütününü dağıtımını sağlamasına olanak verecektir. Savunması kolay olan ada; liberal bir hükümet idaresinde, kısa süre zarfında, yapılan tüm masrafları fazlasıyla geri ödeyecek ve ticari filomuza cüzi bir maliyetle bol miktarda malzeme tedarik edecektir.⁶

Kinneir'in Kıbrıs üzerine yapmış olduğu tespitlerin 4 Haziran 1878 tarihinde imzalanan Kıbrıs Konvansiyonu'nun hazırlık sürecinde de etkili olduğu

⁵ Franco-British Convention on Certain Points Connected with the Mandates for Syria and the Lebanon, Palesti-ne and Mesopotamia, *The American Journal of International Law*, Vol. 16, No. 3, Official Documents (Jul., 1922), pp. 122-126.

⁶ John Macdonald Kinneir, *Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan*, John Murray, London, 1818, s. 185-186.

anlaşılmaktadır.⁷ Dönemin İngiltere Başbakanı Benjamin Disraeli, Kıbrıs'ın alınmasına ilişkin Kraliçe Viktorya'ya yazdığı mektubunda "Kıbrıs'ın Batı Asya'nın anahtarı"⁸ olmasından söz ediyordu. Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında Birinci Dünya Savaşı sonunda oluşan yeni güç dağılımında büyük güçlerin Kıbrıs'a biçtiği stratejik ve jeopolitik rol kolaylıkla fark edilebilmektedir.

Bununla birlikte Kıbrıs, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Rusya'ya karşı yürütülen siyasetin bir parçası haline gelmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflayan yapısından istifade eden Rusya'nın Doğu Akdeniz'e doğru yayılmacı bir politika izlemesi, Akdeniz ve Hindistan'da hayati çıkarları bulunan İngiltere'yi ziyadesiyle tedirgin etmişti. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında Rusya'nın İran'ı kontrol etme, Akdeniz ile İran Körfezi'nde etki sahibi olma ve İngiltere'nin Hindistan ile diğer doğu sömürgeleriyle irtibatına müdahale etme fırsatı doğmuştu. Tüm bunların önüne geçmek amacıyla İngiltere, Rusya'ya karşı diplomatik desteğin bir karşılığı olarak stratejik öneme sahip Kıbrıs adasını askeri üs olarak kullanmak maksadıyla Osmanlı yönetiminden talep etmişti. Kısacası İngiltere, Kıbrıs'ı elinde bulundurarak Rusya'nın Anadolu üzerinden Akdeniz'e inme teşebbüsünün önünü almaya çalışıyordu.

Kıbrıs'ın statüsüne ilişkin bir belirsizlik de Ermenistan meselesinden kaynaklanıyordu. Paris Barış Konferansı'nda Milli Ermeni Heyeti Başkanı Bogos Nubar Paşa, Anadolu'dan altı vilayetin yanı sıra Akdeniz'e çıkış sağlayacak Çukurova'nın da Büyük Ermenistan'a dahil edilmesini istiyordu.⁹ Tahmin edileceği üzere Kilikya'nın güvenliği açısından Kıbrıs'ın önemi su götürmez bir gerçektir.¹⁰ Yirminci yüzyılın eşiğinde ve ilk çeyreğinde İngiltere, Ermenileri Rusya'ya karşı kullanmaya karar vermişti. Buna göre Anadolu topraklarında İngiltere'nin nüfuzu altında kurulacak bir Ermeni devleti Rus yayılmacılığına karşı bir tampon vazifesi görebilirdi.¹¹ Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında 4 Haziran 1878 tarihli antlaşmaya "Ek" olarak, 1 Temmuz 1878'de İstanbul'da altı maddelik ayrı bir antlaşma daha

⁷ Bu konuda geniş bir perspektif için bkz.: İsmail Şahin, "İngiltere'nin Akdeniz Siyasetinde Kıbrıs (1580-1878)", *Asia Minor Studies*, C. 4, S. 7, (2016), ss. 149-176.

⁸ George Hill, *Kıbrıs Tarihi (Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948)*, Çev. Nazım Can Serbest, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 230.

⁹ Ömer Engin Lütem, "1919 Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Talepleri", *Ermeni Araştırmaları*, S. 22, (2006), ss. 163-178.

¹⁰ Geniş bir bilgi için: İsmail Şahin, "Ermeni olayları sırasında Kıbrıs Adası'nın rolü (1878-1900)", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C. 8, S. 31, (2012), ss. 57-81.

¹¹ Erdal İlter, "Ermeni Meselesi'nin Doğuşunda ve Gelişmesinde İngiltere'nin Rolü", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 6, (1995), s. 159.

imzalanmıştı. Antlaşmanın üçüncü maddesi şöyle kaleme alınmıştı: “Rusya, Kars’ı ve son savaşta Ermenistan’da işgal etmiş olduğu diğer yerleri Osmanlı Devleti’ne geri verdiği takdirde, Kıbrıs Adası İngiltere tarafından boşaltılacak ve 4 haziran 1878 tarihli sözleşmenin hükmü kalmayacaktır.”¹² 3 Mart 1918 tarihinde Almanya, Rusya, Osmanlı Devleti, Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında imzalanan Brest Litovsk Barış Antlaşması ile Osmanlı Devleti altıncı maddede bahse konu toprakları Rusya’dan geri almış olmasına rağmen¹³ İngiltere Kıbrıs’ı geri iade etmekten kaçınmıştır. İngilizlerin bahane olarak Kars, Ardahan ve Batum’un Rusya tarafından doğrudan Osmanlı Devleti’ne bırakılmadığını, vilayetlerde yapılan halk oylaması sonucu hakimiyetin el değiştirdiğini ileri sürmesi¹⁴, hukuki açıdan temelsiz olduğu kadar bir o kadar da ilginçtir.

Lozan Antlaşması’nın 16, 20 ve 21’inci maddeleri Kıbrıs’a ilişkindi. Türkiye 20’nci maddeyle Kıbrıs’ın İngiliz hükümeti tarafından 5 Kasım 1914’te açıklanan ilhakını tanıdığını bildiriyordu.¹⁵ Böylece Kıbrıs’ta İngiliz egemenliği resmileşmiş oluyordu. Madde 21 uyruklu ve tabiiyet konularını düzenliyordu. Türk heyetinin Lozan Konferansı’nda Kıbrıs’ın hukuksal statüsüne dair yaptığı en can alıcı diplomatik müdahale, 16’ncı maddenin son şekline ilişkindir. Türk heyeti tarafından maddeye eklenen, “ki bu toprak ve adaların geleceği ilgililerce saptanmış ya da saptanacaktır” ibaresiyle, Türkiye’nin ilerleyen yıllarda Kıbrıs meselesine müdahil olmasının önü açılmıştır.¹⁶ Birçok nedenden dolayı Lozan Konferansı’nda Kıbrıs meselesi müzakere edilmemişti. Gerek Ankara’dakiler gerekse de Lozan’dakiler Orta Doğu’daki belirsiz durum sebebiyle İngiltere’nin Kıbrıs konusunda bir karara varamayacağını farkındaydı. Belki daha önemlisi, TBMM hükümeti Misak-ı Milli’de belirtilen hedeflere ulaşabilecek güçte değildi. Bu nedenle gerçekçi olmayan maceracı politikalarla ısrarla kaçınıyordu.

TBMM hükümetinin öncelikli hedefi, kazanılan bağımsızlığın gerçekçi ve stratejik politikalarla korunması ve sürdürülmesiydi. Meclis’te yapılan müzakerelerde Batı Trakya, Ege adaları ile Rodos ve Oniki Ada’nın Türkiye’ye

¹² Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada’nın İngiltere’ye Devri)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1978, s. 71.

¹³ Elviye-i Selâse olarak da bilinen üç vilayet Kars, Ardahan ve Batum Brest Litovsk Barış Antlaşması ile Osmanlı hakimiyetine yeniden kavuşmuştur. Bu konuda daha detaylı bir bilgi için: Marziye Memmedli, Hilal Akgüller, “Brest Litovsk Barış Antlaşması’nın Siyasi Sonuçları (Sovyet Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Açısından)”, *Belgi Dergisi*, C. 2, S. 20, (2020), ss. 2713-2734.

¹⁴ Hill, *a.g.e.*, s. 244-245.

¹⁵ İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları, Cilt I (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 99.

¹⁶ İsmail Şahin, “Lozan Görüşmelerine Giden Süreçte Kıbrıs Meselesi”, s. 402.

bırakılması istenirken bazı milletvekilleri Kıbrıs'ın da geri verilmesini talep ediyordu.¹⁷ Kıbrıs kökenli İzmit Mebusu Sırrı Bey, Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada adanın İngiltere'ye bırakılmasını ona verilmiş bir "bahşiş" olarak nitelendiriyordu. Sırrı Bey'in itirazları iki noktada yoğunlaşıyordu. Öncelikle o, adanın elden gitmesine hayıflanıyordu. Sırrı Bey'e göre Kıbrıs konusunda Misak-ı Milli'nin dışına çıkmıştı. Sırrı Bey'in ikinci itirazı ise adanın gelecekte Yunanistan'a devredilme olasılığıydı. Bu olasılıktan hareketle Sırrı Bey, antlaşmayla adanın üçüncü bir devlete hibe, iade veya hiçbir suretle verilemeyeceği hakkında açık bir kayıt konulmasını istiyordu.¹⁸ Sırrı Bey'in itirazları Lozan'da karşılık bulmamıştı. Bunun nedeni çok açıktı. Türkiye'nin bu dönemdeki ulusal çıkarı, İngiltere ile anlaşma yapma seçeneğinin açık tutulmasını zorunlu kılıyordu. Kaldı ki Türkiye, uluslararası sistemin başlıca oyuncularından biri de değildi. Pazarlık gücü son derece kısıtlıydı. Tüm gayreti, uluslararası sisteme yeniden entegre olarak iç ve dış egemenliğini vakit kaybetmeden tesis etmektir. Dolayısıyla Kıbrıs yüzünden İngiltere'yi karşısına almak istemiyordu. Daha net bir ifadeyle, Kıbrıs Türkiye'nin bu dönemdeki diplomatik öncelikleri arasında bulunmuyordu. Zira Lozan Konferansı'nda Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tutumunu İsmet İnönü'ye referansla Nihat Erim şöyle aktarıyordu:

Rahmetli İnönü'ye sormuştum. Kıbrıs meselesi üzerinde İngiltere ile Lord Curzon'la uzun bir tartışma, bir çekişme geçmemiş, Lozan Konferansı tutanaklarında da Kıbrıs konusunda konuşmaya rastlanmaz. Asıl önemli olan ekonomik ve adli kapitülasyonlardan kurtulmak, diğer hayati konuları kazanmak için, İnönü İngiltere ile öteki müttefiklerden ayrı, önceden özel olarak anlaşmak istemiş. Kıbrıs Adası zaten 1878'de İngiltere'ye verilmiş, 1914'te de İngiltere burayı ilhak etmişti. Kıbrıs'ı bizim gidip İngiltere'den geri almamız o tarihte söz konusu da olamayacağından, Kıbrıs üzerinde Lozan'da bir tartışma geçmemiş. Bizim tarafımızdan bir istek öne sürülmeksizin. Kıbrıs'taki, önce fiili olarak İngiltere'nin gerçekleştirdiği, oldu-bittiyi Türkiye de kabul etmiştir.¹⁹

2. Lozan Antlaşması ve Kıbrıs Türkleri

Lozan Antlaşması ile birlikte 1878 yılında başlayan adanın statüsüne ilişkin belirsizlik sona ermiştir. Ada ne eski sahibine iade edilmiş ne de Enosis yoluyla Yunanistan'a bırakılmıştır. Lozan Antlaşması'yla ortaya çıkan yeni koşullar

¹⁷ Mustafa Budak, *Misâk-ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, Küre Yayınları, İstanbul, 2014, s. 292-301.

¹⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 28, 5 Mart 1339 (1923), s. 115.

¹⁹ Nihat Erim, *Bildiğim Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, (tarihsiz), s. 1-2.

irdelendiğinde, bundan en çok Kıbrıs Türklerinin olumsuz etkilendiği görülür. Nitekim Kıbrıs Türkleri, antlaşmanın 21'inci maddesi kapsamında geleceklerine ilişkin bir seçim yapmak zorunda bırakılmıştı. 21'inci madde şöyleydi:

5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adasında yerleşmiş olan Türk uyrukları, yerel yasanın belirttiği koşullara göre, İngiltere uyrukluğuna geçecek ve böylece Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Bununla birlikte, bu Türkler, isterlerse, bu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlanarak iki yıllık bir süre içinde, Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir. Bu durumda seçme haklarını kullandıkları günü izleyen on iki ay içinde Kıbrıs Adasından ayrılmak zorunda kalacaklardır. İşbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması günü Kıbrıs Adasında yerleşmiş bulunup da yerel yasanın belirttiği koşullara uyularak yapılan istem üzerine, o gün İngiltere uyrukluğunu edinmiş ya da edinmek üzere bulunmuş olan Türk uyrukları da bu nedenle Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Şurası da kararlaştırılmıştır ki, Kıbrıs Hükümeti, Türkiye Hükümetinin izni olmaksızın Türk uyrukluğundan başka bir uyrukluğunu edinmiş olan kimselere İngiltere uyrukluğunu tanımayı reddetmek yetkisine sahip olacaktır.²⁰

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması, Kıbrıs Türkleri arasında sevinçle karşılanmıştı. Kıbrıs Türkleri adanın birçok yerinde yapılan kutlamalara büyük bir coşkuyla katılmıştı. Esasında buradaki sevincin kaynağı, Türkiye'nin yeniden bağımsızlığına ve barış koşullarına kavuşmasından ileri geliyordu. Benzer sevinç ve memnuniyet kendileri için söz konusu değildi. Zira Kıbrıs'taki İslam ahalisinin mağdur edildiği düşünülüyordu. Onlara göre ehveni şer bir tablo ortaya çıkmıştı. Anavatana tekrar bağlanamamışlardı ama Enosis de gerçekleşmemişti. Türkiye'ye iadenin olmamasının oluşturduğu hüznün ve burukluk, Enosis'in gerçekleşmemesiyle telafi ediliyordu. Bu nedenle "Kıbrıs Türkleri Lozan Antlaşması'nı memnuniyetle karşıladı" şeklindeki yargının manasını, "Kıbrıs'ın İngiltere'ye bırakılmasından duyulan memnuniyet" biçiminde algılanmaması oldukça ehemmiyet arz eder. Aksi bir yorum zaten tarihsel olgulara aykırıdır. Dönemin gazeteleri, bu durumu açık bir şekilde yansıtmaktadır. 6 Ekim 1923 tarihinde yayınlanan Hakikat gazetesinin "Sulh ve Biz" başlıklı yazısı yukarıdaki vaziyeti özetlemektedir.

Bizi esaretten kurtarmak için canlarını esirgememiş dindaş ve kardeşlerimiz her türlü ihtimali hesaba katarken Kıbrıs Müslümanlarını da hesaba dahil ettiklerini biliyoruz. Ancak umduklarımız çıkmadı ve kurtuluş gününü göremedik. Bizim

²⁰ Soysal, *a.g.e.*, s. 99-100.

derdimize çare bulunamadı. Ancak elde ettiğimiz zaferlerden dolayı iftihar etmemek mümkün değil. Milletimizin meydana getirdiği bağımsız hükümet çok önemlidir. Lozan'da yapılan antlaşma hükümetimize doğrudan ulaşabilmek için önümüzdeki engelleri kaldırmamışsa da anavatanla aramızdaki istibdat zincirlerini koparabilmek için önemli bir durumdur. Milletimizin bu zaferi bize de buradaki dertlerimizin tedavisi için çalışmaya başlamak imkanını verdi. Kıbrıs ile Anadolu arasındaki din ve millet bağları koparılamaz. Bu bağlarımızı daha da kuvvetlendirmeliyiz.²¹

Lozan Antlaşması 6 Ağustos 1924 tarihinde yürürlüğe girmişti. Artık Kıbrıs Türkleri madde 21 kapsamında bir karar verme aşamasına gelmişti. Antlaşma kapsamında Türk tabiiyetini tercih eden Kıbrıs Türklerinin on iki ay içerisinde adadan ayrılmaları zorunlu hale getirilmişti. Kıbrıs'tan Anadolu'ya yönelik bu göç hareketi sonucu binlerce Türk'ün adadan ayrılması, adadaki nüfus dengesini bozduğu gibi Kıbrıs'taki Türk varlığının korunması ve devamı bakımından da ciddi hasarların oluşmasına zemin hazırlamıştır.²² Dönemin kayıtları incelendiğinde 1938 yılına kadar Kıbrıs'tan Anadolu'ya yoğun bir şekilde yapılan göçlerin bazen bir kişiyi bazen de bütün bir köyü kapsadığı görülmektedir.²³ Göçün ardındaki motivasyonlara bakıldığında güvenlik, refah, anavatanda yaşama isteği, sömürge karşıtlığı, Enosis endişesi, Rumlarla birlikte yaşamama arzusu gibi siyasi, toplumsal ve iktisadi nedenler ön plana çıkmıştır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Türkiye'nin Kıbrıs'taki temsilcisi mahiyetindeki Türk Konsolosluğu'nun Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya göçünü açıktan desteklemesi, halkın göçe olan ilgisini artırmıştır. Göç hareketinin adadaki Türk varlığına olumsuz etkileri tartışma götürmez bir gerçektir. Genel hatlarıyla ele alındığında söz konusu kitlesel göçün adadaki nüfus yapısını nasıl etkilediği üzerinde yorumlar yapılabilir.

²¹ Meryem Birmeç, "Kıbrıs Türk Basını'nda Lozan Barış Antlaşması", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s. 32-33.

²² Bu konuda hakkında şu kaynaklara bakılabilir: Cemile Şahin, Hocaşâde Süleyman Şevket'in Gözünden Lozan Sonrası Kıbrıs Türkleri, *Journal of History Culture and Art Research*, Vol. 8, No. 2 (2019), ss. 450-460; Hikmet Öksüz, "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri", *Tarih ve Toplum*, C. 32, S. 187, (1999), ss. 35-38; Fahriye Emgili, "Kıbrıs'tan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Kıbrıs Türk Basınına Yansımaları (1923-1938)", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 39, (2013), ss. 111-136; Zafer Çakmak, "Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü (1878-1938)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 36, (2008), ss. 201-223; Mehmet Demiryürek, "Lozan Sonrası Kıbrıs'tan Türkiye'ye Göç (1923-1926)", *Toplumsal Tarih*, S. 115, (2003), ss. 90-93.

²³ Cemile Şahin bu konuda şunları yazmaktadır: "İcra Vekilleri Heyeti'nin, göçmenlerin belirlenen şartlara göre kabul edilmeleri ve uygun mahallerde yerleştirilmeleriyle ilgili olan 2 Aralık 1924 tarih ve 1188 sayılı kararnamesine ek olarak çıkarılan 7 Aralık 1925 tarihli kararnameye göre, tahminen 20.000 Kıbrıslı Türkün göçe hazırlandığı belirtilmiştir. Türkiye'ye göç eden Kıbrıslı Türkler; Adana, Osmaniye, Muğla, Mersin, Silifke ve Antalya başta olmak üzere, Ankara, İzmir, Bursa, Konya ve Muğla gibi bölgelere yerleştirilmişlerdir.

Ancak mesele bu kadar basite indirgenemez. Şurası çok açık ki, göç yalnızca nüfus dengesini değil bununla birlikte toprak mülkiyetinden sosyo-kültürel yapıya kadar geniş bir yelpazede Kıbrıs Türk toplumunun aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Mesela, 1921 yılından itibaren yayın hayatına devam eden Doğru Yol gazetesi, sahibi Raşid Bey'in madde 21 kapsamında Türk vatandaşlığına geçmesi ve Türkiye'ye göç etmesi üzerine kapanmıştır.²⁴ Yine bu dönemde madde 21 kapsamında olmasa da imtiyaz sahibi Hüseyin Hüsnü Cengiz'in hukuk tahsili yapmak üzere İstanbul'a gitmesiyle 1920'den beri yayın hayatında olan Vatan gazetesi de 1925 yılında kapanmak zorunda kalmıştır.²⁵ Örnek verilen bu iki hadise bile göç neticesinde maruz kalınan entelektüel kaybı işaret etmesi bakımından yeterlidir.

Lozan Antlaşması 6 Ağustos 1924'te yürürlüğe girdiği için Kıbrıs Türklerinin 6 Ağustos 1926 gününe kadar seçme haklarını kullanmaları gerekiyordu. Dolayısıyla bu dönemde göç edip etmemek, ne zaman göç edileceği, sevk işlemlerinin nasıl yürütülmesi gerektiği, konsoloslukta yapılacak işlemler, göçmenlerin hayat şartları ve Türkiye'nin göçmenlere yaklaşımı Kıbrıs Türk basınında üzerinde durulan ve tartışılan önemli konu başlıklarıydı. Türkiye'ye göç etme konusu, gazeteler ile aydınları ikiye bölmüştü. Göçü destekleyenlerin başında Hakikat gazetesi geliyordu. Halbuki Kıbrıs Türkleri, yüzyıllardır adada yaşayan bir toplumdur ve bu topraklarda kök salmıştı. Topluca bir göçe kalkışmak, Kıbrıs Türklerinin adayla kurdukları kültürel ve tarihsel bağları koparabilirdi. Bu yüzden Türkiye'ye göç etme konusu, Kıbrıs Türklerinin tarihinde önemli bir dönüm noktasıydı. Hakikat gazetesine göre Kıbrıs Türklerini adadaki esaretten kurtarabilecek tek yol Türkiye'ye göç etmektir. Gazete 27 Temmuz 1925 tarihli nüshasında konu hakkında şöyle yazıyordu:

Bizim kanaatimize göre bu memlekette İslâm unsuru için rakip düşman tarafından iki imkân bırakılmıştır. Birincisi burada kalıp kahrolmuş aşağılanmış olarak yaşamak. İkincisi de hicret etmek. İşte hamiyetsiz ve kimsesiz kalan dünkü reaya, bugünkü millet-i hakimenin hedefi olmakta olan din kardaşlarımız bu sebepten dolayı ikinciye tercih ettiler. Bu, hiç şüphe yoktur ki binlerce milletdaşımıza yakın bir zamanda esaretten kurtulma imkânı hazırlayacak ve halkın bu vaziyeti karşısında kayıtsız hareket eden muhteremler hakkında millettten çıkacak söz bir kelime-i teminden başka bir şey olmayacaktır.²⁶

²⁴ Orhan Turan, *Tarihten Günümüze Kıbrıs Türk Basını (1879-2009)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2013, s. 66-67.

²⁵ Ahmet An, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s. 433-434. Hüseyin Hüsnü Cengiz hukuk tahsilinden sonra Türkiye'ye yerleşmiştir.

²⁶ Emgili, *a.g.e.*, s. 117.

Ada Türklerinin akıbeti konusunda karamsar yazılar neşreden bir diğer gazete de Doğru Yol'du. Sahibi ve yazarlarından Avukat Ahmet Raşid 24 Mayıs 1926 tarihinde, "Cezire Türklüğü'nün Akıbeti" başlıklı yazısında karamsarlığını şu cümlelerle ifade ediyordu:

Türklerin bu hâle gelmeleri Ada'daki hâkimiyetlerini muhafaza edememe ve eldeki mirası israf etmelerindedir. Durum böyle olunca kurtuluş ümidinde bulunmak da zordur. Cezire Türklüğünü bu duruma getiren nedir? Artık, bu sorulara cevap aramak faydasızdır. Çünkü öldükten sonra dirilmek mucizesi, Kıbrıs Türklüğü için uzak bir ihtimaldir. Yangın saçağı sardıktan sonra onu söndürmeye çalışmak, sadece biraz daha yorulup yıpranmak anlamına gelir. Kaldı ki Ada Türklüğü'nü kurtarmaya teşebbüs eden hiçbir gözle görülen hareket de yoktur..."²⁷

Yukarıda da bahsedildiği üzere bu yazıdan kısa bir süre sonra Avukat Ahmet Raşid madde 21 kapsamında Türkiye'ye göç edecek ve gazete de kapanacaktır. Kıbrıs'taki Türk varlığı 1878 yılından itibaren erimeye başlamıştı. Nüfus oranı kısa sayılabilecek bir zamanda üçte birden beşte bire yavaşmıştı. İktisadi sahada da günden güne artan Rum hakimiyeti söz konusuydu. Ciddi anlamda ekonomik bir sıkıntı içerisinde bulunan Kıbrıs Türkleri, özellikle sanayi ve ticaret alanlarında Rumlardan oldukça geride kalmışlardı. Ticaretin tamamı neredeyse Rumların elindeydi.²⁸ Bu nedenle Rumlar daima alacaklı, Türkler de borçlu pozisyonundaydı.²⁹ Daha kötüsü Kıbrıs gibi büyük oranda tarıma dayalı bir ülkede Kıbrıs Türkleri, çoğunlukla gaflet, cehalet ve sermayesizlik yüzünden arazilerinin çoğunu Rum tefecilere kaptırdıklarından, servet ve mülkiyet Türklerin elinden, Rumların eline geçmişti.

Türklerin adadaki eğitim imkanları da oldukça kısıtlıydı. Kıbrıs Türklerinin, adada eğitimin zorunlu olmaması, temel geçim kaynaklarının tarım ve hayvancılık olması, maddi yetersizlikler ve tarımsal işgücü kaybını asgaride tutmak gibi faktörler nedeniyle eğitime yeterince ilgi göstermedikleri, dönemin kaynaklarından anlaşılmaktadır.³⁰ Tahsil imkânı bulanların ise adadaki sınırlı imkanlardan dolayı yurtdışına göç etmeleri, ada sathında siyasi, demografik ve iktisadi bakımdan her

²⁷ Emgili, *a.g.e.*, s. 120.

²⁸ Türklerin en fazla meşgul oldukları iş kolları fazla sermayeye ihtiyaç duymayan, kunduracılık, marangozluk, saraçlık, tenekecilik, kahvecilik, bakkallık, arabacılık ve işçiliktir. İsmet Konur, *Kıbrıs Türkleri*, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul, 1938, s. 37.

²⁹ Cemile Şahin, *a.g.e.*, s. 456.

³⁰ Cemile Şahin, *a.g.e.*, s. 453-456.

geçen gün güçlenen Rumlar karşısında Türklerin kaygı, endişe ve korku duymalarına yol açmıştır. Bununla birlikte Türkler, Rumların kültürel baskısı altındaydı. Özellikle dil ve din gibi önemli hususlarda bu durum fazlaca hissediliyordu. Türkler hem Türkçe hem Rumca bildiği halde Rumca'yı daha fazla benimsemekte ve kendi aralarında da onu kullanmaktaydı.³¹ Rum nüfusun baskınlığı, toplumsal, mesleki ve iktisadi hayattaki Rum ağırlığı gibi nedenler Rumcanın adada öne çıkmasına yol açıyordu. Benzer etki dini konularda da gözlemleniyordu. Türklerin kendi dinlerini muhafaza etmekle beraber Rum mukaddesatına da bir kutsiyet atfetmeleri, dini mekanlarını ziyaret eylemeleri, adak adamaları, mum yakarak dilek tutmaları ve azizlerden medet niyaz eylemeleri sıradan vecibeler haline gelmişti.³²

Adadan göç etmenin birçok nedeni vardı. Bu nedenlerinden biri, siyasi, iktisadi ve toplumsal belirsizlikti. Kıbrıs Türkleri bu belirsizlikten kurtulmak için daha güven ve istikrar vadeden Türkiye'ye göç etmeyi uygun bir karar olarak değerlendiriyorlardı. Nitekim kişiler, belirsizlik altında olduklarında, daha güvenli ve istikrarlı bir yaşam arayışına yönelerek göçü bir çözüm olarak görürler. Lozan Antlaşması ile birlikte Kıbrıs, artık yabancı bir yönetim altına girmişti. Yeni dönemde Kıbrıs Türklerinin en büyük endişesi, etnik, dini veya kültürel olarak baskıya maruz kalmaktı. Göçü bu korku ve endişe de teşvik ediyordu. Bununla birlikte her ne kadar Lozan Antlaşması Kıbrıs'taki İngiliz hakimiyetini resmiyete kavuşturmuş olsa da Rumların iflah olmaz Enosis talebi, Kıbrıs'ın siyasi geleceği konusunda belirsizlik doğurmaya devam ediyordu. Bu yüzden kendi varlıklarının güvence altında olup olmayacağına ilişkin şüpheler Türklerin kafasını meşgul etmeye devam ediyordu. Nitekim Ekim 1931'de kilise temsilcileri önderliğinde patlak veren "Enosis İsyanı" Türklerin şüphelerinde çok da haksız olmadıklarını bir kez daha gösterecekti.³³

Anadolu'ya göç etmenin nedenlerini haklı çıkarmaya çalışanlar kadar tüm olumsuzluklara rağmen adada kalınması gerektiğini savunanlar da eksik değildi. Adada kalınıp mücadele edilmesi gerektiğini savunanlara göre Kıbrıs Türklerinin yapması gereken her alanda teşkilatlanıp toplumsal varlıklarını güçlendirmektir. Bunun için ortak hedeflere odaklanarak topluluk içinde güçlü bir dayanışma kültürü oluşturulmalıydı. Kıbrıs Türkleri hem örgütsüz hem de fakir bir toplumdu. Fakirlik bazı ailelerin kız çocuklarını Filistin, Suriye ve Mısır'a satmasına yol açacak boyutlara ulaşmıştı. Bu konu hakkında Konur şunları yazıyor:

³¹ Konur, *a.g.e.*, s. 30.

³² Konur, *a.g.e.*, s. 31.

³³ İzzet Öztoprak, "Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları", *Bellekten*, C. 62- S. 233, (1998), ss. 207-232.

Adanın hemen her tarafından bir çok Türk kızları güzelliklerine ve tahsil derecelerine göre muhtelif fiyatlarla ve komisyoncular vasıtasıyla Suriye ve Filistin'den gelen Araplara satılmakta ve ufak bir nikâh merasiminden sonra Arap kocaları tarafından muhtelif Arap memleketlerine nakil olunmaktadır. Bu kızlar arasında muhtelif derecede tahsil görenler, ilk okulu bitirenler, Lefkoşa'da Viktorya Kız Lisesinde bir kaç sene okuyanlar ve hatta bu okulun son sınıfına kadar yükselenler vardır.³⁴

Kıbrıs zaten ekonomik ve toplumsal gelişme bakımından geri kalmış bir ülkeydi. Türk cemaati de hem adanın hem de kendi koşullarından dolayı iktisadi bakımından geride kalmıştı. Ticaret ve cemiyet hayatında yoğun bir Rum etkisi söz konusuydu. Türklerin kendi ihtiyaçlarını yeter düzeyde karşılayabilecek ne meslek grupları ne de sermaye örgütleri vardı. Benzer yetersizlikler, basın ve yayın hayatında da görülüyordu. Lozan Antlaşması sonrasında 1925 yılında yapılan yeni düzenlemeyle Kıbrıs, İngiltere'nin "Taç Kolonisi" (Crown Colony) haline getirildi. Artık Kıbrıs, İngiltere'nin resmi sömürgelerinden biriydi ve hükümet tarafından atanan bir vali tarafından yönetilecekti. Yapılan statü değişikliği Kıbrıs Anayasası'na da yansımıştı. Yeni düzenlemeyle Yasama Meclisi'nin (Kavanin Meclisi) üye sayısı 18'den 24'e çıkartılıyordu. Buna göre Rum üye sayısı 9'dan 12'ye yükseltilirken 1882 Anayasası'nda Türklere ayrılan 3 üyelik kontenjanda herhangi bir değişiklik yapılmıyordu. Bunun yerine İngiliz hükümeti, Rum üye sayısını dengelemek için doğrudan atadığı resmi üye sayısını 6'dan 9'a çıkartmayı uygun görmüştü. Böylece memur üyeler ile Türk üyelerin toplamı (12), Rum üyelerin toplamına (12) eşitleniyordu. Bu eşitlikten dolayı son sözü söyleme yetkisi, örtülü biçimde meclis başkanı valiye bırakılıyordu.

İngilizlerin buradaki hesabı, Türkler ile Rumlar arasındaki anlaşmazlığa dayanıyordu. Bu varsayımına göre Türklerle Rumların İngiliz yönetimine karşı birlikte hareket etmesi pek mümkün değildi. Diğer taraftan kurulan bu denklemle, Türklerin İngiliz yönetimiyle uyumlu hareket etmesi istenmiştir. Bu matematiği işletecek formül çok açıktı: Enosis. Türklerin Enosis kaygısı onları İngiliz yönetimine iten en önemli faktördü. İngiliz hükümeti Türklerin, Rumların Enosis çalışmalarını engellemek adına kendileriyle uyumlu hareket edeceklerinden büyük ölçüde emindi. Türk nüfusu Rum nüfusunun yaklaşık beşte birine tekabül ediyordu.³⁵ Türk

³⁴ Konur, *a.g.e.*, s. 27.

³⁵ 1931 yılı itibarıyla 64.238'i Türk ve 276.572'si Rum olmak üzere Kıbrıs'ın toplam nüfusu 347.959'dur.

cemaatinin toplumsal ve iktisadi kuvvetini menfi yönde etkileyen önemli bir husus da İngiliz yönetiminin haksız ve gayrimeşru müdahaleleridir. İngiliz yönetimi Kıbrıs Türklerine ciddi gelirler sağlayan Evkaf yönetimini kendi kontrolleri altına alırken diğer yandan da adadaki Müftülük makamını 1928 yılında lağvederek, Türk cemaatinin temsil ve hak arama gücünü kısıtlamıştır. Belki daha önemlisi, Kıbrıs Türk toplumunun geleneksel lider ve temsilcileri, Evkafın ve Müftülüğün başında olanlardı. İngiliz yönetimi bu kurumlara, vurduğu darbelerle bir anlamda Türk toplumunu geleneksel liderlik ve temsilcilik kurumlarından da yoksun bırakıyordu.³⁶ İngiliz yönetimi, sonraki yıllarda da Kıbrıs Türklerinin toplumsal örgütlenme çabalarını baltalamaya devam etmiştir. Örneğin, 1931'de patlak veren olaylarda Kıbrıs Türklerinin hiçbir rolü olmamasına rağmen onlar da cezalandırılmışlardır. Bu bağlamda 7 Ağustos 1926 tarihli Söz gazetesinin dönemin koşullarına ilişkin yayınladığı bir yazı oldukça dikkat çekicidir. Yazının öne çıkan kısımları şöyledir:

Varı yoğu elinden giden, sermaye ve serveti tüketen bir cemaatin burada göreceği sefalet, hakirlik ve açlık değil de nedir? (...) Ada'daki hayatımızı sürdürmek istiyorsak devamlı teşkilatlanmalıyız. Geçen haftadan beri yayınlamaya başladığımız Filistin Cemaat-i İslâmiye Teşkilatı, bizim için örnek olamaz mı? İyi niyetle oluşturulan böyle bir teşkilat, hükûmetten de destek görür. Her esnaf sınıfı da kendine ait bir teşkilat oluşturursa burada kalanların refaha kavuşması kaçınılmaz olur. Bir an önce birleşerek Ada'daki durumumuzu düzeltmeye çalışmalıyız. Yoksa buradaki varlığımız ortadan kalkacak.³⁷

Görüldüğü üzere, örgütlenme, dayanışma, bütünleşme, ilerleme ve kalkınma, adadaki Türklüğün devamlılığı ve varlığının ortadan kalkmaması için yapılması zorunlu kılınan eylemler olarak belirtilmiştir. Bir başka ifadeyle Söz gazetesi, Türk cemaati içindeki ekonomik ve toplumsal sorunlara dikkat çekerken, çözüm olarak örgütlenme, dayanışma ve teşkilatlanma üzerinde durmuştur. Bu doğrultuda Filistin Cemaat-i İslâmiye Teşkilatı'nın olumlu bir model olarak örnek verilmesi, üzerinde ayrıca durulması gereken bir diğer önemli konudur.

Bu dönemde neşredilen Birlik gazetesi, göçe karşı duran yayın organlarının başında geliyordu. Göç karşıtı yayınlarıyla kamuoyunu aydınlatmaya çalışan gazete, Kıbrıs'tan göç edilmesine şiddetle karşı çıkıyordu. Esasında Birlik gazetesi göç karşıtı bir duruşla toplumu bilinçlendirme çabası içerisindeydi. Bu sayede, adadaki Türk kimliğini ve kültürünü korumaya uğraşıyordu. Kıbrıs Türklerinin adada

³⁶ Şükrü S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)*, Cilt I, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s. 172.

³⁷ Emgili, *a.g.e.*, s. 121.

kalmalarının en önemli milli menfaat olduğunu vurgulayan gazete, göç edenlerin karşılaştıkları zorlukları, sıkıntıları ve hastalıkları sütunlarına taşıyarak insanların göçe ilişkin heveslerini kırmaya çalışıyordu. Gazete özellikle bu haberleri, “Anavatan Türkiye’ye hicret eden kimselerden alınan haberler” kapsamında kamuoyuna servis ediyordu. Anlaşıldığı kadarıyla gazete göç konusunda benimsediği yayın politikasıyla göçe meyyal insanlara şu mesajı iletmek istiyordu: “Evet Kıbrıs’ta şartlar ağır olabilir ama daha iyi şartlar sizi beklemiyor.” Göç etmenin her zaman daha iyi bir hayat getirmeyeceğini vurgulayan gazete, göç edenlerin karşılaşılabileceği sorunları bir bir yazarak bu kararı dikkatlice değerlendirmelerini öneriyordu.

Bununla birlikte gazete, Kıbrıs’taki zor şartlarla başa çıkmanın en mantıklı yolunun göç etmek yerine kalıp mücadele etmek olduğunu sık sık dile getiriyordu. Gazeteyi farklı kılan önemli bir nokta ise onun göç olayına daha jeopolitik ekseninde yaklaşım olmasıydı. O genellikle, göçün hem Türkiye hem de Kıbrıs Türkü için son derece yanlış bir tercih olduğu üzerinde duruyordu. Bu çerçevede adadaki Türk varlığının devamının Türkiye’nin güvenliği ve geleceği açısından bir hayli ehemmiyet arz eden bir husus olduğundan bahsediyordu. Sonuç olarak Birlik gazetesine göre, Kıbrıs’taki şartlar ağır olmasına rağmen göç etmeyi zorunlu kılacak düzeyde değildi. 17 Ağustos 1926 tarihli sayısında gazete kamuoyunu şöyle uyarıyordu:

Ailevi ve tahsil sebepleriyle gidenler dışında, yüksek gelir maksadıyla gidenlerin, içinde bulunulan ekonomik buhranda bir kazanç elde edebileceğini düşünmüyoruz. Bu kimselerin ferdi hareketi Kıbrıs’taki asıl kitleyi etkilediği zaman bunlar vicdanen rahat olabilecekler mi? Kıbrıs’a Türklüğü ve Müslümanlığı sokmak için canlarını feda eden on binlerce Türkün ruhları karşısında utanma duyacaklar mı? (...) Girit’teki Müslümanlar, Rum çeteleri ve Yunan idaresinden usandıkları halde her türlü sıkıntıya göğüs gererek, asıl kitleyi muhafaza ettiler.³⁸

Türk basınında göçün önlenmesine ilişkin yazılar yoğun bir şekilde yer almasına rağmen Anadolu’ya yapılan göçlerin 1930’ların sonlarına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Lozan Antlaşması kapsamında Türk vatandaşlığını seçmek suretiyle Kıbrıs’tan kaç kişinin ayrıldığını kesin olarak tespit etmek oldukça zordur. Ancak Larnaka’da mukim Türk Konsolosluğu’nda kayıtlı bilgiler bazı tahminlerin yürütülmesine imkân sunabilir. Buna göre Lozan Antlaşması şartları kapsamında,

³⁸ Emgili, *a.g.e.*, s. 123.

Kıbrıs Türklerinden 9.327 kişi Türk vatandaşlığını seçmiştir.³⁹ Fakat bunlardan kaçının adadan ayrıldığı ve kaçının geri döndüğü belli değildir. Diğer yandan Kıbrıs'tan Londra'ya gönderilen 1928 tarihli Kıbrıs raporunda, Türkiye'ye göç eden Kıbrıs Türklerinin sayısının yaklaşık 5 bin kişi olduğu belirtilmiştir.⁴⁰ Tekrar etmekte fayda var, bu sayılar yalnızca 6 Ağustos 1926 gününe kadar seçme haklarını kullanan kişileri kapsamaktadır. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi bir politika olarak Kıbrıslı Türklerin Türkiye'ye göçünü teşvik edip etmediğini ve bunu yaptıysa hangi güdüyle yaptığını kestirebilmek güçtür.⁴¹ Fakat şurası bir gerçek ki Türkiye, 1930'lu yılların sonuna doğru göçü teşvik siyasetinden vazgeçmiştir. Kayıtlar, İngiliz hükümetinin de yaşanan göçten rahatsızlık duyduğunu göstermektedir. Zira İngiliz siyasetinde Türkler, Rumları dengelemek amacıyla kullanılan etkin bir araçtı. Bu nedenle İngiltere, Türk nüfusun göçünü önleyici birtakım tedbirler getirmek zorunda kalmıştır.

Sonuç

Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesi olan İstiklal Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesiyle başlamış ve Lozan Konferansı'na kadar devam etmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin başlıca önceliği bağımsızlıktı. Lozan Konferansı'na katılan müttefik devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne ve paylaşımına odaklandıkları için Türkiye'nin Misak-ı Milli içerisinde yer alan toprakları müzakere etme ve koruma çabaları bir hayli zorlaşmıştır. Hal böyle olunca müttefik devletler, Türkiye'nin sınırlarını belirleyen ve topraklarını düzenleyen kararlar alırken, Kıbrıs'ın statüsüne ilişkin herhangi bir tartışma açmayarak İngiltere'nin adadaki fiili durumunu hukukileştirmek suretiyle meseleye bir çözüm getirmişlerdir. Netice itibariyle Kıbrıs'ın hukuki olarak İngiltere'ye devri, Türkiye'nin sınırlarını ve bağımsızlığını sağlamak için mücadele ettiği bir dönemde gerçekleşmiştir.

Araştırma aynı zamanda Sykes-Picot Antlaşması ile başlayıp Lozan Antlaşması'yla sona eren dönemde Fransa ile İngiltere arasında müzakere edilen Kıbrıs bahsine de dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Kıbrıs'ın Kilikya ile Suriye'nin güvenliğinde oynadığı role ve de bu bölgede nüfuz kurma çabası içerisindeki Fransa'nın Kıbrıs algısına özel olarak değinilmiştir. Kıbrıs, coğrafi olarak önemli bir konumda bulunmasından dolayı bölgedeki güvenlik ve stratejik dengeler açısından oldukça etkiliydi.

³⁹ Çakmak, *a.g.e.*, s. 116.

⁴⁰ Emgili, *a.g.e.*, s. 116.

⁴¹ Gürel, *a.g.e.*, s. 185.

Lozan Antlaşması'na rağmen Kıbrıs'ta Enosis tehdidi hız kesmeden devam etmiştir. Bu durum, Kıbrıs Türkleri arasında güvenlik ve gelecek endişesi oluşturmuştur. Kıbrıs'ta devam eden siyasi belirsizlik, ekonomik zorluklar ve toplumsal sorunlar, Lozan'ın 21. maddesiyle birleşince, Kıbrıs'tan Türkiye'ye yoğun bir göç hareketi başlamıştır. Dönemin kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla Kıbrıs Türkleri daha müreffeh ve daha güvenli koşullarda yaşayabilmek amacıyla Türkiye'ye göç etmişlerdir. Yapılan araştırmalar, nüfusun en az yüzde 10'unun Türkiye'ye göç ettiği yönündedir. Bu göçler Kıbrıs Türklerinin siyasi, ekonomik ve kültürel gelişimini olumsuz etkilemiştir. Yine de geride kalanlar, Kıbrıs Türk toplumunun toplumsal ve politik bir birliktelik için yoğun bir çaba harcamaktan geri durmamıştır.

Kaynakça

An, Ahmet, *Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler (1782-1899)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

Birmeç, Meryem, "Kıbrıs Türk Basını'nda Lozan Barış Antlaşması", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 2005.

Budak, Mustafa, *Misâk-ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, Küre Yayınları, İstanbul, 2014.

Çakmak, Zafer, "Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü (1878-1938)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 36, (2008), ss. 201-223.

Demiryürek, Mehmet, "Lozan Sonrası Kıbrıs'tan Türkiye'ye Göç (1923-1926)", *Toplumsal Tarih*, S. 115, (2003), ss. 90-93.

Emgili, Fahriye, "Kıbrıs'tan Türkiye'ye Yapılan Göçlerin Kıbrıs Türk Basınına Yansımaları (1923-1938)", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 39, (2013). ss. 111-136.

Erdal İlter, "Ermeni Meselesi'nin Doğuşunda ve Gelişmesinde İngiltere'nin Rolü", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 6, (1995), ss. 155-171.

Erim, Nihat, *Bildiğim Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, (tarihsiz).

Franco-British Convention on Certain Points Connected with the Mandates for Syria and the Lebanon, Palestine and Mesopotamia, *The American Journal of International Law*, Vol. 16, No. 3, Official Documents, 1922.

Gürel, Şükrü S., *Kıbrıs Tarihi (1878-1960)*, Cilt I, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984.

Hill, George, *Kıbrıs Tarihi (Osmanlı ve İngiliz İdaresi Dönemi 1571-1948)*, Çev. Nazım Can Serbest, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Kinneir, John Macdonald, *Journey Through Asia Minor, Armenia and Koordistan*, John Murray, London, 1818.

Konur, İsmet, *Kıbrıs Türkleri*, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul, 1938.

Lütem, Ömer Engin, "1919 Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Talepleri", *Ermeni Araştırmaları*, S. 22, (2006), ss. 163-178.

Memmedli, Marziye, Akgüller Hilal, "Brest Litovsk Barış Antlaşması'nın Siyasi Sonuçları (Sovyet Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Açısından)", *Belgi Dergisi*, C. 2, S. 20, (2020), ss. 2713-2734.

Meray, Seha L., Olcay, Osman, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri Sevr Antlaşması Mondros Bırakışması İlgili Belgeler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2020.

Öksüz, Hikmet, "Lozan'dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatana Göçleri", *Tarih ve Toplum*, C. 32, S. 187, (1999), ss. 35-38.

Öztoprak, İzzet, "Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları", *Bellekten*, C. 62- S. 233, (1998), ss. 207-232.

Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, Cilt I (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Şahin, Cemile, Hocasâde Süleyman Şevket'in Gözünden Lozan Sonrası Kıbrıs Türkleri, *Journal of History Culture and Art Research*, Vol. 8, No. 2 (2019), ss. 450-460.

Şahin, İsmail, "Ermeni olayları sırasında Kıbrıs Adası'nın rolü (1878-1900)", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C. 8, S. 31, (2012), ss. 57-81.

Şahin, İsmail, "İngiltere'nin Akdeniz Siyasetinde Kıbrıs (1580-1878)", *Asia Minor Studies*, C. 4 S. 7, (2016), ss. 149-176.

Şahin, İsmail, "Lozan Görüşmelerine Giden Süreçte Kıbrıs Meselesi", Ed. Behçet Kemal Yeşilbursa, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Senedi Lozan Barış Antlaşması 100. Yıl*, Sentez Yayınevi, Bursa, 2023.

Şahin, İsmail, Şahin, Cemile, Şükür, İsmail, "Ortadoğu'da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 38, (2015), ss. 241-262.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 28, 5 Mart 1339 (1923).

Turan, Orhan, *Tarihten Günümüze Kıbrıs Türk Basını (1879-2009)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2013.

Türk İstiklal Harbi, C. 2, 6. Kısım 4. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

Uçarol, Rifat, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1978.

